

A cseh–szlovák viszony kisebbségi szempontból

HAMBERGER JUDIT

A szövetségi állam felbomlása előtt, 1992 második felében a cseh és a szlovák politikai vezetők között vita folyt arról, hogy milyen jellegű legyen a két elváló köztársaság közötti államhatár. Mindkét fél tisztában volt vele, hogy mit jelent a viszonylag kevert lakosság számára, ha hagyományos államhatár alakul ki Csehország és Szlovákia között. Problémát jelentett, mi történjen a Szlovákia területén letelepedett csehekkel, és a Csehországban letelepedett szlovákokkal. Ezzel összefüggésben kérdésessé vált az állampolgárság meghatározása. A szlovák fél azt szorgalmazta, hogy mindkét köztársaság adja meg a kettős állampolgárság lehetőségét, a cseh fél azonban ez elől határozottan elzárkózott. Az elzárkózás okai között volt az, hogy a cseh politikusok nem kívántak politikai és gazdasági jogokat adni a szlovák állampolgároknak. Mindkét fél tudta, hogy a csehországi szlovákok aránya jóval nagyobb, mint a szlovákiai cseheké.

Csehországban hivatalosan 314.877 szlovák nemzetiségű lakos él (ez a kisebbség jelenleg a legnagyobb Csehországban), akik részben már megkapták a cseh állampolgárságot. Szlovákiában 56 000 cseh nemzetiségű lakos él; közülük 48.000 meghagyta cseh állampolgárságát. Csehországi adatok szerint az állampolgárságot be nem vallottakat beszámítva feltételezhetően kb. 600.000 szlovák anyanyelvű polgár él Csehországban.

A kisebbségi lét érzése és ténye főként a szétválás előtti hónapokban tudatosodott azokban, akik ilyen helyzetben voltak. Csehországban ugyanis állampolgárságot kell választani, és az állampolgárság megszerzése nem válik automatikussá, hanem kérvényezni kell, illetékfizetéssel együtt. Ugyanez érvényes Szlovákiára is, azzal a különbséggel, hogy Szlovákiában kettős állampolgárságot is választhatnak. Ez azonban csak Szlovákiában érvényes, mert Csehországban nem fogadják el. Mind a szlovákiai cseheknek, mind a csehországi szlovákoknak választaniuk kell. (A kettős állampolgárság így csak mutatóba, időnként rebellis, ellenzéki tiltakozásként valósult meg néhány személy esetében.) A választás kényszere egyéni és családi problémákat okoz.

A csehországi szlovákok

A szlovákok Csehországba már a két világháború között kezdtek átszivárogni, különösen a nehézipari munkahelyek lehetősége miatt; tömegesen 1945 után költöztek át – sokan a romániai, a magyarországi és a bulgáriai szlovák kisebbség tagjaiként –, főként Csehország és Morvaország északi részeire és a szudétánemek kitelepítésével kiürsedő falvakba. Szlovákiából az 1950-es években indult meg a tömeges átvándorlás, elsősorban a szakképzettség nélküliek próbálták szerencsét főként Prágában és az északi iparvidéken, a szénbányákban. A bevándorlás másik oka volt, hogy sokan a csehországi egyetemekre jöttek tanulni, majd részben itt telepedtek le. A szétválás után, 1993-ban három választásuk maradt: vagy cseh állampolgárrá válnak, vagy hazaköltöznek Szlovákiába, vagy szlovák, tehát idegen állampolgárként élnek Csehországban. Ha szlovákul beszélnek, a cseh lakosoktól esetenként, egyénileg rosszálló megjegyzéseket kapnak,

melyek lényege, hogy ha el akartak válni, akkor menjenek haza *Vladimír Mečiar*hoz. Hivatalosan kisebbségként elismertek. Három fő szervezetük működik: A *Szlovákok Demokratikus Szövetsége*, a *Szlovákok Szövetsége*, és a *Szlovákok Közössége*. Mindhárom 1992-ben alakult. (Prágában kb. tíz szlovák kör és alapítvány működik, köztük a *Szlovák Kultúra Klubja*, a *Szlovák Kultúra Házával*. Ennek hozzávetőlegesen 2300 tagja van.) Az első kettő visszautasítja, hogy a szlovák kormány és a szlovák politikusok képviseljék őket, hogy saját (olykor csehellenes) politikai eszközként használják őket. A harmadik szervezetnek, a *Szlovákok Közösségének* jók és közeli kapcsolatai a nacionalista érzelmű szlovák politikusokkal. Körülbelül 500 tagjuk és 2000 szimpatizánsuk van. Ők Prágán kívül is szerveztek csoportokat, ott, ahol nagyobb tömegben élnek szlovákok (Karviná, Kladno, Brno, Karlovy Vary). A Szlovákok Demokratikus Szövetsége elsősorban a prágai szlovák értelmiségiek és vállalkozók nem formális szövetsége; jobboldali érzelműeket tömörít. Nincsenek tagjai, de híveket 2000-re teszik. A Szlovákok Szövetsége elnöke *J. Mlynárik* történész; tudományos kongresszusokat, szimpóziumokat kívánnak szervezni, és a csehországi szlovák aktivitásokat kívánják összefogni. Határozottan ellenzik Mečiar és a szlovák nacionalista politikát. A három szervezet egymással nem kompromisszumképes, nem tudják közösen képviselni a szlovák kisebbség érdekeit. Az első kettő a harmadikkal harcol a szlovák belpolitikai színtérhez hasonló politikai felállításban. Az első kettő szerint ugyanis a Szlovákok Közössége a régi struktúrát őrítze meg, ők a volt kommunisták, így kiváló alappal rendelkeznek, hogy a mečiar politikát ötdik hadtestje legyenek. A Szlovákok Közössége kiváló kapcsolatokat tart fenn a *Matica slovenskával*, melynek egyik vezetője ki is jelentette, hogy a csehországi szlovákok védelmében készek a szlovák állami szervekhez fordulni, hogy nemzetközi vonalon próbáljanak meg olyan viszonyokat kialakítani, amelyek a csehországi szlovákok számára elfogadhatók lesznek.

A két köztársaság kettéválásával színre lépő prágai szlovák nagykövet kívánja vinni az itt élő szlovákok ügyeit, és hivatalosan a csehországi szlovákok finom diszkriminációjára figyelmeztette a vezető cseh politikusokat. Kifogásolta, hogy a csehországi szlovákokat idegenként kezelik, és azt javasolta, hogy speciális törvénnyel szabályozzák az itteni szlovák kisebbség helyzetét. Ezt a cseh fél elutasította, mert nem kívánta a „szlovák specifikumokat” tovább hordozni saját politikai életében. A három szervezet képviseleti helyet kapott a cseh kormány mellett működő *Kisebbségi Tanácsban*.

A csehországi szlovákok között a nemzeti szellem gyorsan halványul, és erős az asszimilációs késztetés. A két nyelv nagyon közel áll egymáshoz, így a cseh nyelvre való áttérés nem jelent nagyobb nehézséget a szlovákoknak. Diaszpórában, szétszórtan élnek, s rendszerint pár éven belül, de legkésőbb a második generációban asszimilálódnak. Ezt mutatja az is, hogy a Karvinában 1956-ban alapított szlovák általános iskola már alig működik, lassan bezárja kapuit. 1968-ban még 1.436 szlovák nemzetiségű gyerek járt oda, 1993-ban pedig 120; a létszám gyorsan csökken. Az 1993/94-es tanévre csak 7 diák iratkozott be. Ennek okai között van, hogy sok a vegyesházasság, ahol már szinte automatikusan csehül beszélnek, és a karvinái körzetben egyre kevesebb a fiatal házaspár.

A Csehországban cseh állampolgárságot vállalt szlovákok nagy része szándékosan, főként politikai és gazdasági okokból választotta ezt. (Sokan a szlovákiai nacionalizmus és az előrelátható gazdasági nehézségek, valamint a volt bolsevik nomenklatúra hatalomra kerülése miatt választották Csehországot. Néhányan politikai emigránsoknak vallják magukat).

A szlovákiai csehek

A csehek Szlovákiába 1918-1919-től kezdtek betelepülni, azon községek oknál fogva, hogy a szlovák társadalomban hiányoztak a közigazgatás, az oktatás, a gazdaság minden területén az értelmiségiek. Ettől kezdve a csehek szinte „megszállták” Szlovákiát, és tömegével áramlottak a különféle pozíciókba. Ez mindaddig tartott, amíg a szlovák társadalom nem volt képes kitermelni magából saját értelmiségét. A műszaki és gazda-

sági területen ez az átáramlás az 1960-as évektől kezdve kölcsönös volt, s eltartott egészen a szétválásig.

Nagy részük cseh állampolgárként él Szlovákiában; a mintegy 8 ezer, szlovák állampolgárságot vállaló cseh mint kisebbség egyetlen szervezettel képviselteti magát, a *Szlovákiai Csehek Körével*. A tagok főként idősebb emberek. A szlovák köztársasági elnök által rendezett kisebbségi kerekasztal tárgyalásokon részt vesznek. Főbb követeléseik közé tartozik a kettős állampolgárság lehetősége és az, hogy több cseh programot véltessenek a szlovák tévében, valamint reménykednek abban, hogy egyszer majd újra lesz Csehszlovákia. Arra is vágyanak, hogy keresztnevüket csehül írják az anyakönyvekbe. Szeretnék, ha a cseh nyelv hivatalosan is használható lenne. Szükségét érzik, hogy történelmileg újraértékeljék a cseh-szlovák viszonyt.

A cseh állampolgároként Szlovákiában élők érdekeit a cseh nagykövet képviseli. A csehek Szlovákiában szétszórtan élnek, ezért a követség több konzulátust nyitott, közöttük Kassán is. Az itt élő csehek is nagyon gyorsan asszimilálódtak és asszimilálódnak. A szlovák társadalom megosztottságát úgy élik meg, hogy a szlovák nacionalisták rossz szemmel néznek rájuk, ezért sokszor nem is merik bevallani cseh származásukat. Ezzel szemben a demokraták és a cseh-szlovák szövetség szlovák hívei örömmel fogadják őket. A szlovákiai csehek hívei a közös államnak, vagy a szoros együttműködésnek. Emiatt szlovákokkal közös lapot is alapítottak *Mosty (Hidak)* címmel, valamint 10 éve működik a *Cseh Kultúra Baráti Köre*, melyben csehek és szlovákok egyaránt működnek. Sokan közülük még bizonytalanok, hogyan oldják meg állampolgárságukat. Mivel a csehek nem ismerik el a kettős állampolgárságot, ennek vállalása veszélyes. Az idősök közül sokan elutasítják a szlovákiai cseh kisebbség fogalmát, mert egyetlen hazájuknak Csehszlovákiát tekintik. Nem érzékelnek Szlovákiában diszkriminációt, mint ahogy azt a csehországi szlovákok esetében állította a csehszországi szlovák nagykövet. Nem is tartják valószínűnek, hogy egymással konkuráló szlovákiai cseh körök jönnének létre, főként a szlovákiai csehek alacsony létszáma miatt. Úgy érzik, hogy jobban ismerik a szlovákokat, mint a csehországi csehek. Elfogadják a Szlovák Köztársaságot realitásként.

A kisebbségekkel kapcsolatban hivatalos cseh álláspontot is képviselő pozsonyi cseh nagykövet sem hajlandó a szlovák állampolgárságot vállaló cseh nemzetiségűeket kisebbségnek nevezni, mert kialakulását mesterségesnek tartja. Támogatja, hogy alakuljanak cseh érdekcsoportok és kulturális szövetségek. Elutasítja, hogy bármilyen nyomásgyakorló csoporttá alakuljanak, amely rendkívüli jogokat követel mint kisebbség.

A cseh politikusok hivatalos álláspontja szerint a Cseh Köztársaságban következetesen betartják az alapvető emberi jogokat, ezért itt nem létezik nemzetiségi kisebbségi probléma. A polgári államot részesítik előnyben, kisebbségi jogok nélkül. A kisebbségek mint nyomásgyakorló csoportok nagy nyugtalanságot idézhetnek elő. Problémaként értékelik, hogy a kisebbségek jogai esetében felmerül a kollektív jogok kérdése is. Ennek elkerülése érdekében a legszélesebb körben meg kell határozni, ki kell jelölni az egyén jogait. Csehországnak rosszak a tapasztalatai a kollektív jogokkal kapcsolatban, egy ideig ezért veszítették el országukat is. A csehországi németeknek a háború előtt kollektív jogai voltak, s ebből fakadtak a problémák Csehszlovákia számára.

Ma Csehországban alapjában nem létezik kisebbségi kérdés. Ellenzik a Balladur-tervet, amely szerint a kisebbségek problémáját önállóan, egyediként kell értékelni és kezelni. Ez a cseh hivatalos politika szerint csak elködösíti a helyzetet és a világos rendet, amire az Európai Uniónak és a NATO-nak szüksége van.

Sem Csehországban, sem Szlovákiában nincs kisebbségi törvény. A kisebbségi problémákat Szlovákiában mellékesen az egyik parlamenti bizottság és néhány, alacsonyabb szintű hivatal oldja meg. Csehországban a kormány mellett *Nemzetiségi Tanács* működik, melynek miniszteri szintű elnöke van. A cseh kormánynak e témában alapvető dokumentuma egy kormány szintű jelentés, mely a kormánynak a nemzetiségi kisebbségekhez való hozzáállását tartalmazza; a kormány elfogadott programja azonban erre vonatkozóan nem tartalmaz semmit. A dokumentum a doktrínát tartalmazza, összefoglalja és megvilágítja a kormány álláspontját ebben a kérdésben. A Nemzetiségi Tanácsban részt vesznek a csehországi más hivatalos kisebbségek képviselői (lengyel, német, ukrán, magyar, cigány) is. E kisebbségek Csehországban a lakosság kb. 5%-át, míg Szlovákiában kb. 20%-át teszik ki.

A cseh kormánydokumentum a kisebbségek számára garantálja egyéni jogait saját kultúrájuk fejlesztésére, anyanyelvi művelődésére, saját köreikben és pártjaikban való tömörülésre, anyanyelvük használatát hivatalos érintkezésben (de nyelvük nem hivatalos nyelv), s részt vesznek azon dolgok megoldásának folyamatában, amelyek a kisebbségekre tartoznak. Mindezen jogokat a kormány szigorúan egyéni jogként kezeli és értelmezi. Nem engedi meg, hogy a kisebbségekre más szabályok legyenek érvényesek a választásokon. A lengyel és a német kisebbség képviselői elégedetlenek ezzel, s ebben csatlakozik hozzájuk a szlovák kisebbség harmadik szervezete, a Szlovákok Közössége. A szlovákok másik két említett szervezete egyetért a polgári társadalom alapelveivel, mert a szlovákok Csehországban önkéntesen, szabad akaratukból élnek, diaszpórában, nem pedig gettóban.

A cseh politikusok szerint a kollektív jogoknak politikai jellege van, az egyéni jogok az egyéni jogi védelméhez tartoznak. Vitattott, hogy a cseh kormány hozzáállása mennyire felel meg a nemzetközi konvencióknak, melyekhez Csehország is csatlakozott. A cseh Nemzetiségi Tanács elnöke-minisztere elismerte, hogy a kisebbségi kormánydoktrína kidolgozásánál nem vettek figyelembe semmilyen külföldi forrást, és ez számukra nagy pozitívum. Szerinte ezzel lehetőségük nyílik arra, hogy e területen új irányt hozzanak egész Európába. Véleménye szerint a lengyel és a magyar pozitív kisebbségi törvény csak azért született meg, mert ezzel a magyarok és a lengyelek saját, határon túli kisebbségeiket akarják védeni. Ezért a cseh kormánydokumentum preambulájában azt mondják ki, hogy a Cseh Köztársaság az országon belüli kisebbségekhez való hozzáállását attól függetlenül fogja megvalósítani, hogy a határokon túl élő cseh kisebbséggel hogyan bántanak.

IRODALOM

- Sído, Jindrich:* Novy výtř do Evropy. Česká vláda odmítá kolektivní práva mensin (Új szelek Európába. A cseh kormány elutasítja a kisebbségek kollektív jogait.) Respekt, 1994. 7. szám, 4. oldal.
- Raus, Daniel:* „Zámeme neuzívam slovo mensina”. S velvyslancom Ceskej Republiky na Slovensku Filipom Sedivym („Szándékosan nem használom a kisebbség szót”. Beszélgetés a szlovákiai cseh nagykövettel, Filip Sedivyyvel.) Domino Efekt, 1994. 7. szám, 7. oldal
- Sído, Jindrich:* Co chtějí Cesi na Slovensku (Mit akarnak a csehek Szlovákiában.) Respekt, 1993. 31. szám, 6. oldal;
- Holub, Petr-Vrchovsky, Ladislav:* Co chtějí Slováci v Cechách (Mit akarnak a szlovákok Csehországban.) Respekt, 1993. 24. szám, 11-12. oldal.